

เรื่องที่ 10

โครงการวิจัยเรื่อง “เส้นทางสายน้ำนมแม่ : ประสบการณ์การต่อสู้ของแม่ทำงานยุคใหม่ เพื่อแลกกับการได้เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมตน”

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ปี 2559

ที่มาและความสำคัญ

ถึงแม้ในปัจจุบันจะมีความพยายามในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและมีการรณรงค์ถึงคุณประโยชน์ของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างต่อเนื่องตามนโยบายขององค์การอนามัยโลกและกระทรวงสาธารณสุขเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของประชากรในประเทศก็ตาม แต่อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ก็ยังคงไม่เป็นไปตามมาตรฐานทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา โดยเฉพาะในพื้นที่ซึ่งผู้หญิงต้องเข้ามามีส่วนในตลาดแรงงานมากขึ้น รวมทั้งประเทศไทย ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องจากปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนโครงสร้างของสังคมสมัยใหม่ในปัจจุบันที่ไม่เพียงแต่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภาระหน้าที่ของผู้เป็นแม่ แต่ยังส่งผลถึงรูปแบบของครอบครัว การอบรมเลี้ยงดู การสนับสนุนจากระบบเครือข่ายที่ลดน้อยลง และความเป็นปัจเจกบุคคลที่เพิ่มมากขึ้นในสังคมปัจจุบัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อเชื่อมโยงไปถึงการใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบันที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการส่งเสริมให้แม่ได้เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมตนเองได้อย่างเต็มที่ ทำให้แม่ซึ่งต้องการเลี้ยงลูกด้วยนมตนเองให้ได้อย่างที่ตั้งใจต้องเผชิญกับการต่อสู้ต่อระบบเหล่านี้มากขึ้น โดยอาศัยทรัพยากรต่าง ๆ ที่ตนเองมีอยู่เพื่อจัดการกับอุปสรรคต่าง ๆ ที่ขัดขวางการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ด้วยตนเอง

การศึกษาครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประสบการณ์ของแม่ทำงานยุคใหม่ซึ่งผ่านช่วงเวลาของการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่ไปพร้อมกับการทำงาน จนสามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มาได้อย่างน้อย 6 เดือน เพื่อตอบคำถามที่ว่าแม่ซึ่งต้องทำงานไปด้วยในระหว่างที่ต้องเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างไร และแม่เหล่านี้มีวิธีการจัดการกับสถานการณ์ดังกล่าวอย่างไร เพื่อให้สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เป็นการตอบคำถามภายใต้มุมมองที่ว่า “การใช้ชีวิตภายใต้ภาวะสมัยใหม่ในยุคนี้ทำให้แม่ยุคใหม่ที่ต้องทำงานจำเป็นต้องเผชิญหน้ากับเงื่อนไขในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่มากขึ้นและในรูปแบบที่เปลี่ยนไปจากในอดีต แต่ในขณะที่เดียวกันแม่ในยุคนี้ก็มีความเป็นอิสระที่จะคิด ตัดความ และเลือกจัดการกับสถานการณ์ด้วยตนเองมากขึ้นภายใต้ทรัพยากรพื้นฐานที่ตนเองมีอยู่ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือ การได้เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมตนเองได้อย่างเต็มที่และสุดความสามารถ”

ซึ่งผลจากการศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้หญิงยุคใหม่ที่เตรียมพร้อมสำหรับการเป็นแม่ และแม่ที่ต้องทำงานซึ่งกำลังประสบปัญหาการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตน นอกจากนี้ ยังใช้เป็นข้อมูลสำคัญในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมสิทธิของสตรีในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ หรือกำหนดนโยบายที่เอื้อต่อการสนับสนุนให้แม่ที่ต้องทำงานสามารถเลี้ยงดูบุตรด้วยน้ำนมแม่ได้ โดยการสนับสนุนในด้านของทรัพยากรต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์และสอดคล้องกับความต้องการจำเป็นได้อย่างตรงเป้าหมาย ตลอดจนการสนับสนุนในด้านกฎระเบียบหรือกฎหมายที่จะช่วยลดปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของผู้หญิงที่ต้องทำงานไปด้วย กับการเลี้ยงลูกได้

วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาประสบการณ์ของแม่ทำงานยุคใหม่ในการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่
2. เพื่อศึกษาข้อจำกัดและเงื่อนไขต่าง ๆ ของภาวะสมัยใหม่ที่ส่งผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่ของแม่

ซึ่งต้องทำงาน

3. เพื่อศึกษาวิธีการจัดการกับข้อจำกัดและเงื่อนไขต่าง ๆ ของแม่ทำงานเพื่อให้สามารถเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่ได้อย่างเต็มที่อย่างน้อย 6 เดือน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะวิธีการศึกษาแบบรายกรณี (case study) ซึ่งเก็บข้อมูลจากผู้หญิงที่เป็นแม่ซึ่งเคยผ่านประสบการณ์ที่ต้องทำงานไปพร้อม ๆ กับการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่มาได้อย่างน้อย 6 เดือน โดยอาศัยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยเลือกแม่ในวัยทำงานซึ่งได้ผ่านช่วงเวลาในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มาแล้วไม่เกิน 5 ปี หรือกำลังอยู่ในช่วงเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่โดยสามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มาได้ไม่น้อยกว่า 6 เดือน และทำงานอยู่ในหน่วยงาน/องค์กรประเภทต่าง ๆ รวมทั้งงานอาชีพอิสระ ทั้งในเขตกรุงเทพมหานคร และจังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของประเทศในภาคกลางและภาคเหนือ ใช้วิธีการคัดเลือกตัวอย่างโดยอาศัย snow ball technique ซึ่งเริ่มต้นจากเครือข่ายความสัมพันธ์ของแม่ทำงานในองค์กรต่าง ๆ ที่เคยผ่านประสบการณ์การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มาแล้วอย่างน้อย 6 เดือน รวมทั้งสิ้น 60 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ร่วมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participation observation) โดยมีแนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นเครื่องมือในการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลพื้นฐานส่วนตัวและการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่ของแม่ทำงาน 2) ข้อมูลเกี่ยวกับข้อจำกัดและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่ของแม่ ซึ่งต้องทำงาน และ 3) ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการจัดการกับข้อจำกัดและเงื่อนไขต่าง ๆ ของแม่ทำงานเพื่อให้สามารถเลี้ยงลูกด้วยน้ำนมแม่ได้อย่างเต็มที่อย่างน้อย 6 เดือน และใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่อสรุปประเด็นสำคัญที่ได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ ทั้งนี้ชื่อและข้อมูลสำคัญที่จะสามารถสืบเนื่องไปจนถึงตัวผู้ให้ข้อมูลได้ ถูกเก็บเป็นความลับและเป็นการนำเสนอโดยเน้นที่ประเด็นในการศึกษามากกว่าการเปิดเผยหรือรายงานประวัติชีวิตของบุคคล อีกทั้งจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลก่อน โดยผู้ให้ข้อมูลจะต้องได้รับข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอนและรายละเอียดของการวิจัยครั้งนี้ก่อนการตัดสินใจเข้าร่วมการวิจัย มีสิทธิถามคำถาม ตั้งข้อสังเกตหากไม่เข้าใจ และมีสิทธิยุติการให้ข้อมูลทันทีที่ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกอึดอัดหรือไม่สบายใจที่จะให้ข้อมูลต่อ

ผลการศึกษา

แม่ทำงานในกรุงเทพฯ และจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 60 คน มีอายุระหว่าง 20 - 45 ปี สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มาได้อย่างน้อยที่สุด คือ 6 เดือน และมากที่สุด คือ 3 ปี ภายใต้บริบทของการทำงานที่หลากหลาย ทั้งงานในองค์กรภาครัฐและเอกชน รวมทั้งอาชีพอิสระส่วนตัว ซึ่งโดยทั่วไปแล้วคุณแม่ที่ทำงานในองค์กรต่าง ๆ สามารถใช้สิทธิการลาคลอดเพื่อเลี้ยงลูกได้สูงสุด 3 เดือน แต่ในทางปฏิบัติมีบางรายที่ต้องกลับไปทำงานก่อนครบกำหนด โดยรายได้ที่ลดลงเพื่อเลี้ยงลูกได้น้อยที่สุด คือ 11 วัน โดยมีแม่ทำงานที่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ล้วนในช่วง 6 เดือนแรก (exclusive breast feeding) จำนวน 48 คน ทั้งนี้สามารถจำแนกลักษณะของแม่ที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ออกได้เป็น 2 ประเภท คือ “คุณแม่หนักบีม” ซึ่งเป็นแม่ที่ใช้วิธีปั๊มนมแม่เก็บไว้ให้ลูกกินในยามที่ต้องไปทำงาน และ “คุณแม่หนักปั่น” คือ แม่ที่ให้ลูกดูดนมจากเต้าในช่วงที่ไม่ใช่เวลาทำงาน โดยไม่ปั๊มเก็บไว้ให้ลูกกินและให้ลูกกินนมผสมในขณะที่อยู่กับผู้เลี้ยง จึงจำเป็นต้องบริหารจัดการกับภาระงานและออกจากที่ทำงานให้เร็วที่สุดเพื่อกลับมาให้ลูกกินนม

ทั้งนี้ โดยมีเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของผู้หญิงทำงาน ดังนี้

1. การต่อสู้กับธรรมชาติของความเป็นผู้หญิงหรือความเป็นแม่ที่สะท้อนผ่านร่างกายของตนเองที่พร้อมสำหรับการให้นมบุตรและส่งผลต่อปริมาณน้ำนม เนื่องจากคุณแม่หลายรายยอมรับว่าไม่ได้มีการเตรียมการเรื่อง

นมแม่เพราะคิดว่า “นมแม่เป็นเรื่องธรรมชาติ” แต่กลับพบว่าตนไม่มีน้ำนมเพียงพอให้กับลูกนับตั้งแต่วันแรกที่คลอด

2. ความเชื่อของครอบครัวและผู้เลี้ยงดูที่แตกต่างกันในครอบครัว เนื่องจากคนรุ่นปู่ย่าตายายได้ผ่านประสบการณ์เลี้ยงลูกในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากข้อมูลการเลี้ยงลูกที่คุณแม่ในยุคนี้ส่วนใหญ่เรียนรู้ผ่านหนังสือและสื่อสมัยใหม่อื่น ๆ เช่น อินเทอร์เน็ต และสื่อสังคมออนไลน์ ดังนั้นการเผชิญหน้าหรือการต่อรองกันระหว่างความเชื่อในการเลี้ยงลูกที่แตกต่างกันจึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงได้ยาก

3. การลงทุนกับเครื่องมือในการให้นม โดยแม่หลายรายจำเป็นต้องใช้วิธีการปั้มนม เนื่องจากลูกไม่ยอมกินนมจากเต้าจึงต้องปั้มนใส่ขวด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคุณแม่ที่ปั้มน

4. บริบทของการทำงานที่ไม่เอื้ออำนวย แม่ทำงานส่วนใหญ่จำเป็นต้องหาสถานที่ที่พอจะปั้มนมเองในสถานที่ทำงาน

5. ความเหนื่อยยาก อดหลับอดนอน และเหนื่อยล้าของร่างกาย ในขณะที่ต้องทำงานในที่สถานที่ทำงาน พร้อมกับการปั้มนมไปด้วย นอกจากนี้ต้องตื่นมาดูแลลูกเล็กกลางดึกแล้วยังต้องมีวินัยกับตัวเองในการตื่นมาปั้มนม

6. ความสับสนบนความหลากหลายของข้อมูล ปัจจุบันมีสื่อหลากหลายรูปแบบที่นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกอย่างกว้างขวางไม่ว่าจะเป็นหนังสือ อินเทอร์เน็ต และสื่อสังคมออนไลน์ อย่างไรก็ตามข้อมูลที่หลากหลายเหล่านี้มาพร้อมกับความสับสน อีกทั้งบางครั้งยังสร้างความวิตกกังวลและกดดันมากขึ้น

7. ลัทธินมแม่ ซึ่งมีความกดดันกับปริมาณน้ำนม คือ ความคาดหวังและกดดันกับปริมาณน้ำนม โดยเฉพาะเมื่อมีการเอาไปเปรียบเทียบกับแม่รายอื่น

อย่างไรก็ตามแม่กลุ่มนี้มีวิธีการที่พยายามต่อรองและปรับตัวภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว เพื่อให้ตนเองสามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในขณะที่ต้องทำงานไปด้วยได้อย่างเต็มที่ โดยเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน ทั้งในบริบทหรือพื้นที่ส่วนตัว (private sphere) ของผู้หญิง ซึ่งได้แก่ ครอบครัว และในพื้นที่สาธารณะ (public sphere) คือ สังคมภายนอกบ้าน โดยเฉพาะที่ทำงานของแม่ ซึ่งแม่จะมีวิธีการต่อรองและปรับตัวในพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

1. การให้พ่อแม่หรือผู้ช่วยเลี้ยงดูมีส่วนร่วมตั้งแต่การเตรียมความพร้อม
2. การลดความยุ่งยากและอำนวยความสะดวกแก่คนเลี้ยงให้มากที่สุด
3. การประนีประนอมและผสมผสานระหว่างข้อมูล หรือความเชื่อเก่า-ใหม่
4. การปรับเปลี่ยนรูปแบบการให้นมให้เหมาะสมกับบริบทของตน
5. การเปิดใจรับสิ่งใหม่ รวมถึงสร้างเครือข่ายประสบการณ์ร่วมกับผู้อื่น
6. การปรับเปลี่ยนลักษณะ รูปแบบ และเวลาในการทำงาน

7. การลดแรงกดดันจากภายนอก โดยขึ้นอยู่กับการจัดการตนเองของแม่ที่จะเลือกรับข้อมูลข่าวสารอย่างไรให้เพียงพอ แต่ไม่เป็นการเพิ่มแรงกดดันให้กับตนเอง

นอกจากนี้แม่ที่ให้นมลูกพยายามทำให้เห็นถึงความตั้งใจของตนเองในการให้นมลูกโดยเฉพาะในพื้นที่สาธารณะ เพื่อแสดงให้เห็นและยอมรับการบทบาทของแม่ เช่น การดำเนินชีวิตทางสังคมตามปกติ ไม่ว่าจะเป็นการพาลูกที่พร้อมไปพบปะสังสรรค์กับเพื่อน ความกล้าในการให้นมลูกในที่สาธารณะโดยอาศัยอุปกรณ์ช่วยเหลือ เช่น ผ้าคลุมให้นมลูก เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

ถึงแม้ว่าการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จะเป็นนโยบายกระแสหลักที่พยายามผลักดันให้อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของประเทศไทยให้เป็นไปตามมาตรฐานและเพื่อประโยชน์ด้านคุณภาพของประชากรไทยในภาพรวม โดยมีผู้หญิงซึ่งเป็นแม่เป็นเป้าหมายสำคัญของนโยบายดังกล่าวก็ตาม แต่ท้ายที่สุดแล้วการตัดสินใจที่จะเลี้ยงลูกด้วยนมแม่หรือไม่นั้นควรขึ้นอยู่กับตัวแม่เอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการตีความและตอบสนองภายใต้ทรัพยากรส่วนตัวที่แตกต่างกัน ในขณะที่สังคมมีหน้าที่ส่งเสริมทรัพยากรพื้นฐานที่จำเป็น ซึ่งจะเอื้อประโยชน์ต่อ

การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของผู้หญิงทุกคนในสังคมอย่างเท่าเทียมโดยไม่เลือกปฏิบัติ เพื่อให้ทุกคนได้เข้าถึงและรับผลประโยชน์จากนโยบายและแนวทางการปฏิบัติดังกล่าวอย่างทั่วถึงกัน และเพื่อให้เกิดความมั่นคงในสถาบันสังคมของไทยอย่างยั่งยืนในระยะยาว โดยมีบทบาทของแต่ละภาคส่วน ดังนี้

1. บทบาทของผู้หญิงซึ่งเตรียมตัวเป็นแม่ การเตรียมความพร้อมของแม่คู่กับการเตรียมความพร้อมในการทำงานในขององค์กร ในแง่ของการยืดหยุ่นลักษณะการทำงานและเวลาทำงานของแม่ที่มีภาระต้องให้นม
2. บทบาทของสมาชิกในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวมีบทบาทอย่างยิ่งต่อความสำเร็จในการให้นมแม่ของผู้หญิง โดยเฉพาะสามีซึ่งเป็นบุคคลใกล้ชิด และมีศักยภาพที่จะช่วยเหลือแม่ที่ต้องให้นมลูกได้ ทั้งในแง่การสนับสนุนช่วยเหลืองานในบ้านและการเลี้ยงดูลูกเล็ก ๆ น้อย ๆ การสนับสนุนในแง่กำลังใจ
3. บทบาทของผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความเชื่อมั่น และเป็นพี่เลี้ยงของแม่ตั้งแต่ช่วงตั้งครรภ์ การคลอด และการเลี้ยงดูเด็ก ตลอดจนที่มาที่ไปเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติตน
4. บทบาทของสถานประกอบการ สิ่งที่สถานประกอบการพึงกระทำเพื่อส่งเสริมการให้นมบุตรของบุคลากรในสังกัด คือ การยืดหยุ่นในเรื่องการทำงานสำหรับแม่ซึ่งอยู่ระหว่างการให้นมลูก ทั้งในแง่ลักษณะงานและเวลาในการทำงาน
5. บทบาทของสื่อมวลชน สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในสังคม
6. บทบาทของภาครัฐ ภาครัฐมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการมีมาตรการในการตรวจสอบการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในระหว่างการทำงาน เพื่อให้การผลักดันกฎหมายดังกล่าวได้ผลตามเป้าหมายอย่างแท้จริง

ที่มา : ภัทรพรรณ ทำดี, เส้นทางสายน้ำนมแม่ : ประสบการณ์การต่อสู้ของแม่ทำงานยุคใหม่เพื่อแลกกับการได้เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมตน, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2559.